

גירוש ושיבה

יהודי

אנגליה

בחילופי

הזמנים

עורכים: דוד כ"ץ • יוסף קפלן

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

גירוש ושיבה

יהודי אנגליה בחילופי הזמנים

גירוש ושיבה

יהודי אנגליה בחילופי הזמנים

עורכים

דוד כ"ץ יוסף קפלן

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

Exile and Return
Anglo-Jewry Through the Ages
edited by
David S. Katz and Yosef Kaplan

המערכת המדעית
פרופ' אברהם גרוסמן (יו"ר), פרופ' ישעיהו גפני, פרופ' אריה גראבויס
צבי יקותיאל, ד"ר ירחמיאל כהן, ד"ר משה רוטמן, פרופ' יעקב שביט
מרכז המערכת: יצחק כהן

המאמרים של רוברט סטייסי ויונתן ויטמן
תורגמו על-ידי אירית סיון

התקין והביא לדפוס: יצחק כהן

מסח"ב 965-227-087-3
מספר קטלוגי 185-354 Catalogue No.

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, תשנ"ד
The Zalman Shazar Center for Jewish History, Jerusalem 1993

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני, לרבות
ציילום או הקלטה, ללא קבלת רשות בכתב מהמוציא לאור.

דפוס 'גרפית' בע"מ ('גרף-חן'), ירושלים
לוחות: מכון לאופסט שלמה נחן

תוכן העניינים

7	הקדמה
9	רוברט סטייסי
	צפירה רוקח
27	יהדות אנגליה במאה הי"ג ובעיית הגירוש
47	הכסף והתליין: עבירות מטבע שיוחסו ליהודים
	ולנוצרים באנגליה במחצית השנייה של המאה הי"ג
47	אלישבע רבל-נהר
	תיאור היהודי באומנות האנגלית בימי הביניים
63	יונתן ויטמן
	על גבולותיה של ציוויליזציה: היהודי בספרות האנגלית
63	בשלהי ימי הביניים
91	א' הראל פיש
	היהודים והיהדות בראי הספרות האנגלית
105	של המאה הי"ז
123	דוד כ"ץ
	שיבת היהודים לאנגליה וביסוס קהילתם
133	אברהם סולטמן
	ויליאם פֶרִין וההיסטוריוגרפיה של הגירוש
	הפרופיל היהודי של הקהילה הספרדית-הפורטוגלית
	בלונדון במאה הי"ז
147	יוסף קפלן
159	רוברט כהן
	"לבוא עם משפחותיהם... ולהתיישב כאן". יהדות
	לונדון הספרדית במחצית השנייה של המאה הי"ז
	מפתח

הקדמה

בספר שלפנינו כלולים תשעה מאמרים, ששמונה מהם מבוססים על הרצאות שהושמעו בכ"א באדר תש"ן (18.3.90), ביום עיון שאורגן על-ידי מרכז זלמן שזר לציון שבע מאות שנה לגירוש יהודי אנגליה. המאמר של רוברט סטייסי, מאוניברסיטת וושינגטון בסיאטל, נכתב על-פי הזמנתו והוא פותח את הקובץ.

מאמרים אלה עוסקים בארבע מאות שנים ויותר של היסטוריה יהודית על אדמת אנגליה. תחילתה של התקופה הנדונה בסילוקם של יהודי אנגליה בימי אדוארד הראשון. בצו הגירוש שנתן בשנת 1290 פתח מלך זה פרק חדש ביחסים שבין הממלכות האירופיות הנוצריות לבין יהודיהן. מלכים אחרים הלכו בעקבותיו וגירשו אף הם את התושבים היהודים, עד שלקראת סוף המאה הט"ו נותרה מערב אירופה כולה ריקה מיהודיה. שני המאמרים הראשונים בספר — מאמרו של רוברט סטייסי ומאמרה של צפירה רוקח — עניינם במשמעות הגירוש ובאירועים שקדמו לו. המאמר של אלישבע רב-לנהר עוסק בדמות היהודי באומנות האנגלית המדיאבלית מימי המאה הי"ב ואילך ובסטריאוטיפים העמוסים טעינה שלילית אדירה שליוו את הדמות הזאת מאות בשנים לאחר הגירוש עצמו. המאמרים של יונתן ויטמן והראל פיש מתמקדים במקומם של היהודי והיהדות בספרות האנגלית של שלהי ימי הביניים ושל העת החדשה המוקדמת, בימים שבהם לא ישבו עוד יהודים באנגליה. אך מסתבר שבדמיון הספרותי של כמה מחשובי סופריה של אנגליה לא זו בלבד שהיהודים לא עזבו אותה מעולם אלא שאף מילאו תפקיד סמלי בעל משמעות מרכזית ביצירתם. ודי אם נזכיר כאן את מקומו של היהודי בחיבוריהם של צ'וסר, גאואר ולנגלנד, או בסוחר מונציה של שקספיר וביהודי המיתי שתפס מקום בולט בספרות האנגלית במחצית הראשונה של המאה הי"ז, כשעדיין שהותם של היהודים באנגליה היתה אסורה בתכלית האיסור.

המאמרים של דוד כ"ץ ואברהם סולטמן מתארים את ימי המפנה שחל באמצע המאה הי"ז, בעקבות הויכוח הציבורי הרוגש שהתקיים אז באנגליה, בימים הגורליים של המהפכה הפוריטנית, כשהתאפשר ליהודים לחזור ולהתיישב במדינה האנגלית.

המאמר של כ"ץ פורש לפנינו ביריעה רחבה את תהליך שיבת היהודים וביסוס הקהילה הספרדית בלונדון בחמישים שנותיה הראשונות. סולטמן עומד על מפעלו ההיסטוריוגרפי של ויליאם פֶּרִין, שספרו נגד היהודים, המבוסס על מחקר ארכיוני פרטני, נכתב בעצם ימי הפולמוס סביב שאלת החזרתם לאנגליה, ועל אף אופיו האנטישמי הקיצוני תרם תרומה נכבדה לחקר יהדות אנגליה בימי הביניים.

שני המאמרים החותמים את הספר עניינם בקהילה הספרדית "שער השמים" בחמישים השנים הראשונות לקיומה. יוסף קפלן מתאר את הפרופיל של מייסדי הקהילה וחבריה בדור הראשון להקמתה – אנוסים מספרד ומפורטוגל שחזרו ליהדות ומפגשם עימה עורר קשיי הסתגלות לא מעטים. רוברט כהן ז"ל, אשר חייו נקטעו באיבם כשנתיים לאחר הכנס, קורע אשנב אל הדמוגרפיה של בני קהילה זו ומצייר את מבנה משפחותיה ביוכלה הראשון.

תודתנו נתונה לגב' אירית סיון על תרגומה את מאמריהם של רוברט סטייסי ויונתן ויטמן מן המקור האנגלי, לגב' מעין אבינרי־רבהון, למר יצחק כהן על מלאכת העריכה הלשונית והתקנת הספר לדפוס, לפיני על עיצוב העטיפה ולעובדי מרכז זלמן שזר ודפוס 'גרפית' על עבודתם המסורה.

העורכים

א' דחול המועד סוכות תשנ"ד

יהדות אנגליה במאה הי"ג ובעיית הגירוש

יהודים התגוררו באנגליה של ימי הביניים רק כמאתיים שנה, למן שלהי המאה הי"א ועד לגירוש הקהילה כולה ב-1290. במשך שתי המאות הללו היה מהלך קורותיהם כמעט מקביל לזה של קהילות יהודיות אחרות ברחבי אירופה של ימי הביניים: התרחבות עד שלהי המאה הי"ב הן במניין והן בהשפעה המסחרית; תקופה של רדיפות ועושיק בסביבות 1180 ו-1220; בעקבותיה תקופה של יציבות עד לאמצע המאה הי"ג לערך; ולאחריה תקופה של ניצול כלכלי מוגבר והגבלה חוקית, המגיעה לשיא באנגליה עם הגירוש. זהו גירוש יהודים המוני ראשון לתמיד מממלכה נוצרית כלשהי, ומן הממושכים ביותר. יהודים לא הורשו לשוב רשמית לאנגליה עד לאמצע המאה הי"ז. בה בעת שימש הגירוש מופת אשר עודד שליטים אחרים לבצע גירושים דומים: מצרפת במאה הי"ד, מחבל הריין במאה הט"ו ומספרד ב-1492.

בהכרח חייבים ההסברים לגירושים הללו להיות בלתי שלמים. אלה, בדומה לאירועים המחרידים עוד יותר של תקופתנו אנו, הינם תולדה של להט יצרים ודעות קדומות אשר שום ניתוח הגיוני לא יהפוך אותם, כנראה, למובנים לגמרי. מכל מקום יש לאל-ידם של ההיסטוריונים לעשות יותר ממה שנעשה עד כה בכדי להסביר מדוע וכיצד אירעו הגירושים בשעת התרחשותם, ולשפוך אור על הנסיבות אשר עשו אותם בני-ביצוע. לשם כך יש צורך לוותר על מספר מוסכמות היסטוריוגרפיות שכבר התקשחו סביב אותם גירושים. כמו, למשל, הנסיונות להסביר את הגירוש מאנגליה, אשר נחלקו באורח מסורתי לארבע מגמות. הגירוש תואר כפועל יוצא ממעמד החוקי של היהודים, כתולדת רפיונה הכספי של הקהילה היהודית באנגליה בשלהי המאה הי"ג, כפתרון למה שספיל רות קרא בשם "הכעיה היהודית", וכביטוי של קנאות אנטישמית. ברצוני להעיר בקצרה על כל אחד מן ההסברים הללו ולסיים בהתייחסות אל הגירוש גם כאמצעי פוליטי קצר טווח, אשר כל אחד מן הגורמים האחרים הללו הכשיר בעבורו את הקרקע, אך בשום פנים לא הכתיבו מראש. ראשית, עלי להקדים מספר מלות רקע על ראשית קורותיה של הקהילה היהודית באנגליה. יהודים הגיעו לאנגליה לראשונה בזמנו של ויליאם הכובש, קרוב לוודאי בתוך

עשור למן הכיבוש הנורמני של 1066. בהתחשב בתחכומה הכלכלי ובחשיבותה המסחרית של אנגליה בשלהי התקופה האנגלו-סקסית, מפתיע שיהודים לא הקדימו להגיע אליה, אולם ברור שאכן כך היה. היהודים שבאו לאנגליה בעקבות הכובש היו צרפתים שמוצאם מקהילת רואן המבוססת משכבר הימים והנודעת כמרכז רוחני,¹ אך היו בקרבם גם מהגרים בודדים מערים אחרות בצפון-מערב צרפת וגם מחבל הריין. כבר בתקופת שלטונו של הנרי הראשון (1100–1135) היתה קהילת יהודי לונדון אמידה, מבוססת ובעלת יכולת לשאת בקנסות של 2,000 לירות ויותר בלא להמיט על עצמה אסון. כימי מלכותו של הנרי השני (1154–1189) ניתן למצוא קהילות יהודיות מאורגנות מחוץ ללונדון, למרות שבתי עלמין במקומות אחרים לא הוקמו לפני 1177. אפילו כשהיו בשיאם לא מנו יהודי אנגליה הרבה, אולי כ-5,000 נפשות מתוך אוכלוסייה של כשני מיליון עד שני מיליון וחצי: אולי כרבע אחוז מן האוכלוסייה, אולם קרוב לוודאי שלא יותר.²

היהודים הגיעו לאנגליה בחסות מלכותית, כמעט ודאי שבעידוד מלכותי, וייתכן אפילו שכתוצאה מכפייה מלכותית ישירה. חרף נטייתנו לדמות בנפשנו את יהודי אנגליה בימי-הביניים ביחוד כמלווי כספים, חשיבותם למלכים הנורמנים היתה, ככל הנראה, בעיקר כסוחרים. כל השליטים החזקים ביותר בצפון אירופה של המאה הי"א נהנו מקשרים הדוקים עם סוחרים והפעילו פיקוח נושא רווחים על המסחר. הדוכס ויליאם מנורמנדי לא היה יוצא דופן. על-כל-פנים, כמי שהוכתר לא מכבר כמלכה של אנגליה חסרו לו הקשרים ההדוקים עם סוחרי לונדון האמידים ורבי הכוח, קשרים שמהם נהנו המלכים האנגלו-סקסונים האחרונים. הייתי מסתכן בניחוש, כי השפעתם של הסוחרים האנגלו-סקסונים הללו אצל הכתר היא אשר מנעה את כניסת היהודים לאנגליה לפני 1066.³ הבאתה המכוונת של קהילה יהודית זמן קצר לאחר מכן שימשה אמצעי, שבעזרתו ניסה הכובש להטיל מרות כלשהי על ליבה המסחרי של לונדון.

לא ברור מתי עשו היהודים הסבה מן המסחר להלוואת כספים. התהליך היה, ללא ספק, הדרגתי, אולם אל פרשת דרכים הגיעו בתקופת אי-הסדרים שבימי שלטונו של

1 על יהודי רואן, ראה: N. Golb, *Les Juifs de Rouen au Moyen Age: Portrait d'une culture oubliée*, Rouen 1985 ובעברית: נ' גולב, תולדות היהודים בעיר רואן בימי-הביניים, תל-אביב חשל"ו.

2 V. Lipman, "The Anatomy of Medieval Anglo-Jewry", *Transactions of the Jewish Historical Society of England*, XXI (1962–7), pp. 64–77

3 גיימס קמבל פיתח את אותם הרעיונות ב: J. Cambell, "Was it Infancy in England? Some Questions of Comparison", *England and her Neighbours, 1066–1453: Essays in Honour of Pierre Chaplais*, ed. M. Jones and M. Vale, London 1989, p. 14

המלך סטפן (1135–1154). ידועה היטב תלוצתו של סטפן בסוחרים אנגלים ופלמים, שגדלה, ללא ספק, בשנים שלאחר 1141, כאשר איבד כליל את השליטה על נורמנדי.⁴ דבר זה גרם בודאי קשיים לסוחרים היהודים של לונדון, שהיו תלויים במידה רבה במסחר עם רואן. משום כך יתכן אפוא, שיש משמעות לעובדה, שדווקא בזמן מלכותו של סטפן אנו מוצאים לראשונה הוכחות ליציאה של יהודים מלונדון אל הפרובינציות. יתר-על-כן: מלחמות האזרחים באנגליה של ימי הביניים הגדילו כמעט תמיד את הביקוש להלוואות. לאכירים ספורים, לפחות באנגליה, היו מזומנים בהישג-יד לצורך ההצטיידות למלחמה. יתר-על-כן, חוסר הביטחון העלה, קרוב לודאי, את שערי הריבית על ההלוואות. לפיכך, במצב שבו היו הפרעות במסחר הנורמני בגין המלחמות, והמסחר הפלמי נוהל לבטח בידי סוחרים אנגלים ופלמים, בעוד הביקוש להלוואות גבר, נקל להבין מדוע דווקא בשעה קשה זו הפכה הלוואת כספים פעילות כלכלית מושכת עבור אנשים בעלי הון כלשהו להלוואה, כמו יהודים. היהודים לא היו הסוחרים היחידים שגילו זאת. ויליאם קיד, הנוצרי הפלמי, מצא אף הוא כי שנים אלו היו רווחיות להלוואת כספים.⁵ ברור, מכל מקום, כי בתקופת שלטונו של הנרי השני הפכה הלוואת הכספים לעמוד התווך הכלכלי של הקהילה היהודית האנגלית. מעולם לא היה זה עיסוקם היחיד של יהודי אנגליה בימי-הביניים, ומעולם לא היו היהודים מלווי הכספים היחידים בממלכה. אולם סביב 1150 היו אילי ההון היהודים מלווי כספים, ועיקר העושר הנזיל היהודי התרכז בידיהם. מבחינה חברתית נבדלו היהודים כמובן משאר תושבי הממלכה, אולם יהיה זה נכון, קרוב לודאי, לא להדגיש זאת יתר על המידה, במיוחד כשמדובר במאה הי"ב. לבוש מיוחד וטלאי יהודי היו מחידושי המאה הי"ג, וגם אז הם נכפו לעיתים רחוקות לפני 1275. גם התרבות הצרפתית המשותפת היוותה קשר אמיץ בין הקהילות היהודיות הראשונות והאצולה החדשה שהתהוותה עם הכיבוש, לפחות בעיניהם של האנגלים הנכבשים.⁶ על-כל-פנים, חרף קשרי השפה והתרבות הללו נשארו היהודים באנגליה קהילה נבדלת, שכלל לא נטמעה בתוך הממלכה. מעיקרה היתה שונות זו דתית, אולם במאה הי"ג נמצא לה גם כיטוי בקשר החוקי המיוחד עם המלך.

R.H.C. Davis, *King Stephen*, London 1967, pp. 10–12, 78–79; W.L. Warren, *Henry II*, London 1973, pp. 30–32 4

H. Jankinson, "William Cade, a Financier of the Twelfth Century", *English Historical Review*, XXVIII (1913), pp. 209–227 5

על המתחים שבין ילידי המקום ודוכרי האנגלית שמקורב באו, לרבות היהודים, נרמז כ: *The Life and Miracles of St. William of Norwich*, ed. A. Jessopp, and M.R. James, Cambridge 1896 6
כיותר.

יחסים אלה לא הובנו כהלכה על-ידי חוקרים, שנטו להניח כי לא חל שינוי במעמדם החוקי של יהודי אנגליה בין 1066 ל-1290, וכי במשך כל אותה תקופה נחשבו היהודים בעקביות לצמיתים המלך, הכפופים באופן מיוחד למרותם ותלויים לחלוטין בהגנה המלכותית על חייהם ועל קניינם.⁷ כתוצאה ממצב זה, כך נמשך הטיעון, היתה למלכים הזכות להטיל מיסים כראות עיניהם, גם עד כדי התרוששות. ליהודים לא היתה בעלות אמיתית על חפציהם, ועקב כך היה יכול המלך לגרשם כאוות נפשו ולהפקיע את רכושם כאילו היה רכושו האישי.

למרות שמושג זה של שיעבוד יהודי השפיע על תפיסתם של האנגלים את היהודים, במיוחד בשנים שלאחר 1270, הרי שלמעשה נבעה תפיסה זו של שיעבוד יהודי, על-פי דברי גווין לאנגמיר (Gavin Langmuir), רק מהיקש בלתי נכון של משפטן, בניסיון להסביר מצב חוקי שהיה משונה ליהודים עצמם.⁸ חושבני כי יש אמת בדבר, אלא שהסיפור אינו שלם. בשלהי המאה ה"ג אכן היה מעמדם החוקי של היהודים מיוחד. מאה שנים לפני-כן קל היה לתת בו סימנים, והוא דמה ביותר למעמד שבו מצאו עצמם גם בני העיר הנוצרית במאה ה"ב. כמו אנשי העיר, הסתמכו היהודים על כתבי זכויות מיוחדים לחירות או להגנה (שתי המילים היו למעשה נרדפות עד סוף המאה ה"ב) אשר הבטיחו את זכויותיהם. על-פי כתבי זכויות אלה, היו שתי הקבוצות פטורות מעמידה לדין שמיים (מבחן האש והמים) ובמקום זאת הוכטח להם משפט בידי חבר מושבעים מעורב, אשר כלל בתוכו עירוניים או יהודים. עקב היותן החוכרות העיקריות בממלכה, נמנעה במתכוון משתי הקבוצות ההגנה על רכושן באמצעות בתי הדין לקניין של הכתר, משום שנכסיהן לא היו אחוזות.⁹ בנוסף לכך, גם ליהודים וגם לעירוניים היתה חבות למס האריסים

- 7 C. Roth, *A History of the Jews in England*, 3rd edition, Oxford 1964, pp. 96–104; H.G. Richardson, *The English Jewry under Angevin Kings*, London 1960, pp. 109–134. וראה את הניחוח ההיסטוריוגרפי של גווין לאנגמיר: "Tanquam Servi: The Change in Jewish Status in French Law About 1200", *Les juifs dans l'histoire de France*, ed. M. Yardeni, Leiden 1980, pp. 24–33.
- 8 לאנגמיר (לעיל, הערה 7), עמ' 24–54, ובמיוחד עמ' 33–37. אכן, לאנגמיר מעורר את השאלה, האם מושג זה היה קיים באנגליה בכלל, בציינו את הערר כל ציון מפורש של היהודים כצמיתים בספרות המשפטית האנגלית. כפי שיסתבר, נקודת ראות זו נראית לי קיצונית.
- 9 D.W. Sutherland, *The Assize of Novel Disseisin*, Oxford 1973, pp. 12–13, 32–34. בתי דין אלה הגנו על נכסי אחוזות בלבד, ולמרות שבימי שלטונו של אדוארד הראשון היו השופטים מוכנים לקבל את המונח אחוזה על דרך ההרחבה (שם, עמ' 135–136), מעולם לא הורחבה סמכות בתי הדין לשם הכללת אדמות החוכרות על-פי חוזה למספר שנים קבוע. נראה כי אי-הכללה זו משקפת את הרעה הקדומה מימים ימימה כנגד החוכרים, שיתכן שנבעה מן הסמיכות שבין חכירה להלוואת כספים. מלווי הכספים קיבלו לעיתים קרובות לידם חוזי חכירה כערכון להחזר ההלוואה.

הפיאודלי, ה-tallage, כלומר, המלך היה יכול להשית עליהם מיסוי שרירותי כאוות נפשו.

קווי הדמיון הללו יכולים לרמז כי יהודי אנגליה, כמו מרבית תושבי הערים, השתמשו לצורך כתבי הזכויות בדגם של כתבי הזכויות המלכותיים לערים, שכבר התמסד. למעשה, כתבי הזכויות להגנתם של היהודים והעירוניים באנגליה לא היו אלא המשך של מנהג קרולינגי משכבר הימים, שעל-פיו הוענקה הגנה למיגוון רחב של קבוצות מועדפות בתוך הממלכה באמצעות כתב זכויות מלכותי. גילדות מסחר, התאגדויות אזרחיות, מנזרים, בישופויות ויהודים; כל אלה נהנו מכתבי זכויות מסוג זה. חוקרי תולדות המשפט מיבשת אירופה מורגלים לקרוא לזכויות היתר שהוענקו בכתבי הזכויות הללו "חסינויות". היסטוריונים אנגלים נזקקו ליותר זמן כדי להכיר בהם בתור שכאלה. אלא שלהכרת טיבם ומקורם של כתבי הזכויות ממין זה חשיבות יתרה לצורך הבנת השתלשלות האירועים שהביאו לשינוי במעמדם החוקי של יהודי אנגליה בתקופה המכריעה שבין 1180 ל-1220 לערך, ולפיכך עומד אני על כך כאן. למן התקופה הקרולינגית ועד אמצע המאה הי"ב הגדירו כתבי זכויות להגנה מלכותית מיהו החיוני לשלומם של המלך ובמובן זה הבטיחו את חירותו. היתה זו כמובן הגדרה אופרטיבית של החירות בעולם הקרולינגי והבחר קרולינגי, קביעה בדבר חיוניותו של אדם לשלום המלך ויכולתו לפנות בשל כך ישירות אל המלך או לסוכניו לשם הגנת זכויותיו כאדם חופשי. וכך בדיוק עשו יהודי אנגליה בימי הביניים והמשיכו לעשות עד 1290: הם פנו, בלית ברירה, אל המלך עצמו ישירות להגנת זכויותיהם, כאשר אלה הועמדו בסכנה.

במשך חמישים השנים שסביב שנת 1200 הוגדר מושג החירות באנגליה מחדש.¹⁰ כתוצאה מהרחבת השיפוט המלכותי, ובמיוחד לאור חשיבותו העולה של הצו המלכותי בדבר נישול חריג, איבדה החירות האישית את משמעותה הקרולינגית בסביבות 1225, ובמקום זאת באה לציין את זכותו של הפרט לתבוע בבתי המשפט המלכותיים הרגילים, העושים שימוש בהליכים חוקיים "אחידים" לכל האנשים החופשיים. אם אדם רשאי להביא תביעה כזאת בפני בתי המשפט המלכותיים הרגילים, משמע כי הוא חופשי. אם אדם אינו יכול להגיש תביעה כזאת, משמע שאינו חופשי. הגדרה זו היתה די טובה לצורך הבחנה בין האיכרים החופשיים והבלתי חופשיים, למרות שהיתה מעין מעגל קסמים, משום שלעיתים מזומנות דווקא הזכות לתבוע בבית משפט היתה הסוגיה שעוררה מלכתחילה את שאלת

10 על תהליך זה כפי שהשפיע על הצמיחים, ראה: P.R. Hyams, *Kings, Lords, and Peasants in Medieval England: The Common Law of Villeinage in the Twelfth and Thirteenth Centuries*, Oxford 1980, esp. pp. 221–265

בקובץ **גירוש ושיבה** כלולים תשעה מאמרים פורשים ביריעה רחבה ארבע מאות שנים ויותר של היסטוריה יהודית על אדמת אנגליה. תחילתה של התקופה הנדונה בסילוקם של יהודי אנגליה בשנת 1290 על-ידי צו המלך אדוארד הראשון וסופה בשיבת היהודים לארץ זו במחצית השנייה של המאה הי"ז.

המאמרים מתמקדים בהיבטים המדיניים, החברתיים והכלכליים של הגירוש, בדמות היהודי באומנות האנגלית המדיאבלית, במקום היהודים בספרות האנגלית מימי צ'וסר ועד לפולמוס סביב החזרתם לאנגליה ובדמותה החברתית והתרבותית של הקהילה הספרדית שנוסדה שם בימי קרומבל.

מחברים

רוברט מייסי – צפירה רוקח
אלישבע רבל-נהר – יונתן ויטמן
הראל פיש – דוד כ"ץ
אברהם סולטמן – יוסף קפלן
רוברט כהן ז"ל

דאנאקוד 185-354